

Filosofija ir socialiniai mokslai

POLITIKOS MOKSLO ATSIKADIMO FILOSOFINĖS PRIELAIIDOS

Mindaugas Stoškus

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 7617
El. paštas mindaugas.stoskus@fsf.vu.lt

Straipsnyje analizuojamos pagrindinės politikos mokslo atsiradimo prielaidos. Įprasta manyti, jog politikos mokslo gimimą iš esmės lėmė pozityvizmo filosofija. Šiame straipsnyje bandoma parodyti, kad tam tikros politikos mokslo prielaidos buvo suformuotos gerokai anksčiau. Klasikinės politikos sampratos atmetimas ir naujos, modernios politikos sampratos formavimasis, pastebimas jau Renesanso pasaulėjautoje, N. Machiavelli'o ir Th. Hobbeso politinėse teorijose, leido iškelti žmogaus ir politikos „konstruojamumo“ idėjas. Teigiama, jog moderni politikos samprata buvo viena iš būtinų politikos mokslo sąlygų. XVII a. mokslo revoliucija paskatino mąstytojus į filosofiją perkelti gamtos mokslų metodus. Gamtos mokslų metodais pakelti filosofiją į naują mokslinį lygmenį buvo vienas didžiausių daugelio Apšvietos filosofų tikslų. Taigi, kai pozityvistai prakalbo apie būtinybę sukurti naujus pozityvius mokslus apie žmogų ir visuomenę, intelektualiams pokyčiams jau buvo visiškai pasirengta.

Pagrindiniai žodžiai: Renesansas, Apšvieta, pozityvizmas, Millis, Comte'as.

Politinės filosofijos tradicijos lūžis

Gana įprasta politikos mokslo atsiradimą sieti su Apšvietos mąstytojų iškeltomis ir socialinių pozityvistų išplėtotomis naujojo mokslo apie visuomenę, žmogų ir žmonių santykius idėjomis. XIX amžiuje į filosofijos avangardą įsiveržęs pozityvizmas klasikinę politinę filosofiją paskelbė akivaizdžiai neatitinkančia moksliskumo reikalavimų, todėl jos vietą turėjo užimti politikos mokslas – pozityvistiškai angažuota socialinio mokslo šaka, aiškiai atskirianti faktus ir vertybes, orientuota į konkrečius ir empiriškai verifikuojamus teiginius apie politinį elgesį

ir politines institucijas. Naujieji politinių reiškinių tyrimai turėjo pakeisti abstrakčius normatyvinius politinių idėjų aiškinimus, kurių neįmanoma akivaizdžiai įrodyti ar paneigti. Manyta, kad šis mokslas privalo remtis naujaisiais amžiais suklestėjusių gamtos mokslų metodais.

Tačiau viena iš staigaus gamtos mokslų progreso priešasčių taip pat buvo filosofija, nuo Renesanso ėmusi plėtotis nauja kryptimi. Nesunku pastebėti, jog pasibaigus viduramžiams pradėti formuluoti nauji politinės filosofijos principai, lėmę staigų politinės minties plėtotės posūkį. Būtent tai leidžia

kalbėti apie tam tikrą politinės filosofijos tradicijos lūžį, po kurio dažnai išskiriame bei priešiname klasikinę ir moderniąją politikos sampratas. Alvydas Jokubaitis taip pat teigia, jog „[d]abartinis politikos mokslas formavosi kartu su naujųjų amžių filosofiniais ginčais apie žmogaus prigimtį, sielos ir kūno santykį, moralinio blogio kilmę ir Dievo egzistavimą“ (Jokubaitis 2008: 29). Gali būti, kad politikos mokslui atsirasti modernioji politikos samprata buvo tiesiog būtina. Tačiau šį pirminį spėjimą dar reikia nuodugnai patikrinti.

Siekiant aiškiau nušviesti politinės minties lūžio momentą, neišvengiamai tenka glaustai pristatyti iki tol vyravusią klasikinę politikos sampratą. Tai padaryti nėra labai lengva, nes daugybės idėjų apibendrinimai retai kada būna tikslūs. Be to, klasikinė politinė filosofija nėra vienalytė. Visgi labiau atsitraukus galima išskirti bei įvardyti esminius jos bruožus ir pamatines prielaidas, kuriomis rėmėsi didieji klasikai. Evaldo Nekrašo teigimu, klasikinė politinė filosofija „svarbiausiu savo uždaviniu ilgai laikė proto, teisingo, tobulo valstybės sutvarkymo principų nustatymą, socialinės ir politinės darnos pagrindų atskleidimą“ (Nekrašas 2006: 98). Šią taiklią išvalgą galbūt dar reikėtų papildyti tuo, kad klasiškai politinei minčiai buvo labai svarbus moralinis ir pilietinis polio gyventojų auklėjimas.

Politiškumas šioje sampratoje buvo siejamas su natūraliu žmogaus polinkiu veikti ne tik privačioje, bet ir viešojoje polio sferoje. Graikams būti žmogumi tikraja šio žodžio prasme reiškė dalyvauti polio gyvenime. Rūpinimasis polio reikalais – esminė įgimtų žmogiškumo pradų išsiskleidimo sąlyga.

Būtent šiame kontekste svarbu suvokti aristotelišką žmogaus, kaip *zoon politikon*, sampratą. Hannah Arendt nuomone, šioje frazėje žodis „politinis“ dažnai pakeičiamas žodžiu „socialinis“ ir taip radikaliai iškraipoma pirminė šio žmogaus apibūdinimo prasmė.

Philippe’as Benetonas savo *Politikos mokslo* įvade teigė, jog graikų politinė filosofija atsirado iš idėjos, kad tarp politinių ir nepolitinių dalykų egzistuoja esminiai skirtumai (Beneton 2010: 23). Arendt esminį skirtumą išvelgė tarp graikų politinės (viešosios) ir privačiosios sričių. Žmogaus apibrėžimas kaip *animal socialis* nieko esmingo apie žmogų nepasako: socialumas būdingas ir daugeliui kitų gyvūnų, kartu besirūpinančių savo ir rūšies išlikimu. Žmogaus socialumas reiškesi namų ūkyje, tam tikroje natūralioje žmonių asociacijoje, kurios bendras tikslas buvo ją sudarančių narių išlikimas. Tačiau „Aristotelio žmogaus kaip *zoon politikon* apibrėžimas buvo ne tik nesusijęs, bet ir priešingas natūraliai asociacijai, būdingai namų ūkio gyvenimui“ (Arendt 2005: 31).

Privati sfera yra palenкта būtinybės sričiai – čia sprendžiami biologinio išgyvenimo klausimai, o politinė sfera yra laisvės sritis, į kurią įžengiama įvaldžius būtinybės sritį, t. y. išsprendus privačios sferos išlikimo klausimus. Tik šiame kontekste darosi aišku, kaip Aristotelis galėjo sau neprieštaraudamas kalbėti apie piliečių lygybę ir laisvę neatmesdamas vyro–moters, vergo–šeimininko hierarchijų ir nelygybės. Svarbiausias polio ir namų ūkio skirtumas buvo ne kiekybinis, o kokybinis: poliui priklausantys piliečiai buvo visiškai lygūs, o namų ūkyje vyravo griežčiausia nelygybė.

Žmogus pirmiau yra socialinė, o tik paskui politinė būtybė. Privačiojoje sferoje žmogus yra pasmerktas daugiau ar mažiau prievartiniam valdymui. Kad įveiktų biologinę būtinybę, tėvai privalo rūpintis vaikais, o vaikai – paklusti tėvams, šeiminkai privalo vadovauti vergams, o šie – vykdyti nurodymus. Šioje sferoje laisvės nėra, ji reiškiasi tik politinėje plotmėje ir visų pirma – kaip laisvė nuo prievartos naudojimo bei nuo valdymo: „būti laisvam reiškė nebūti palenktam gyvenimo būtinybei ar kito žmogaus įsakinėjimui ir neįsakinėti pačiam. Tai reiškė nevaldyti ir nebūti valdomam“ (Ten pat, p. 36). Paradoksalu, tačiau valdymas ir pavaldumas šiuo atveju graikams buvo ne politinės, o ikipolitinės, socialinės kategorijos.

Remiantis Arendt interpretacija, graikiškojo polio atsiradimas nebuvo ir iš principo negalėjo būti nulemtas poreikių, susijusių su žmonių gyvybės išsaugojimu ar su ekonominės gerovės augimu. Polio tikslas visų pirma buvo moralinis, o ne ekonominis piliečių tobulėjimas. Antraip polis būtų buvęs tik viena iš daugelio asociacijų. Aristotelis neabejojo itin glaudžių politikos ir moralės ryšių egzistavimu: „tas, kuris ketina tinkamai iširti geriausiąją santvarką, pirmiausia turi nuspręsti, kokį gyvenimo būdą labiausiai verta pasirinkti, nes jei neaišku tai, neišvengiamai neaišku ir tai, kas yra geriausioji santvarka“ (Aristotelis 1997: 282). Politika be piliečių dorybių yra neįmanoma, nes be jų tiesiog nevyktų perėjimas iš privačiosios sferos į viešąją.

Šiame kontekste išskirtine politine vertybe tampa laisvė. Žmogaus laisvei išsiskleisti reikalinga ypatinga viešumo sritis, kitaip tariant – politika. Priešingai nei dabar, laisvė antikoje nebuvo priešinama

politikai ir suvokiama kaip vidinė žmogaus valios savybė. Arendt graikiškąją laisvės sampratą taikliai apibūdino savo knygoje *Tarp praetities ir ateities*:

Prieš tapdama minties atributu ar valios savybe, laisvė buvo suprasta kaip laisvo žmogaus statusas, leidęs jam judėti, išeiti iš namų, eiti į pasaulį ir per veiksmus bei darbus susitikti su kitais žmonėmis. Šitokia laisvė buvo aiškiai pranokta išsilaisvinimo: kad būtų laisvas, žmogus turėjo išsilaisvinti nuo būtiniausių egzistencinių dalykų. Tačiau laisvės statusas automatiškai neplaukė iš išsilaisvinimo akto. Be išsilaisvinimo laisvei reikėjo kitų žmonių, buvusių tokioje pat padėtyje, bendrijos, kad būtų galima su jais susitikti – kitaip sakant, politiškai sutvarkyto pasaulio, į kurį per žodį ir veiksmą galėjo įsiterpti kiekvienas laisvas žmogus (Arendt 1995: 167).

Politikos tikslas buvo ne tiesiog užtikrinti pamatines individų išlikimo sąlygas, o sukurti ir palaikyti tokią erdvę, kurioje galėtų skleistis žmonių laisvė. Kad tai būtų galima pasiekti, reikalingos tam tikros piliečių dorybės. Viena svarbiausių politinių dorybių Arendt laikė drąsą. Ji reikalinga tam, kad žmogus galėtų peržengti privačiosios sferos ribas ir išeiti į viešąją sferą, rūpinimąsi gyvybe (svarbiausią privačiosios sferos interesą) palikdamas užnugaryje.

Rūpinimasis gyvybe iš principo negali būti svarbiausiu politinės sferos, kuri buvo iki mūsų ir bus po mūsų, interesu: „drąsa žmones išvaduoja iš susirūpinimo savo gyvenimu ir dovanoja laisvę pasaulyje. Drąsa yra būtina, nes politikoje ant kortos statoma ne gyvybė, o pasaulis“ (Ten pat, p. 177). Ši politinė erdvė leidžia pasiekti gerą gyvenimą, eudaimoniją. Vertybinis politikos aspektas čia kaip niekad akivaizdus. Aristoteliui atrodė savaime suprantama, kad

geras gyvenimas neįmanomas be gerų darbų darymo, o geri darbai (tiek žmogaus, tiek valstybės) neįmanomi be dorybių (Aristotelis 1997: 284).

Renesanse ėmė formuotis naujas požiūris tiek į politiką, tiek į patį žmogų. Ir vieno, ir kito aptarimas pasipildė ryškiu konstravimo elementu, kuris klasikinėje politikos sampratoje jei ir buvo, tai gana neryškus ir, be jokios abejonės, antraeilis. Atrodo, jog tai glaudžiai susiję su naujos žmogaus sampratos atsiradimu. Klasikinė politinė filosofija rėmėsi uždara žmogaus prigimties samprata: prigimtis buvo laikoma nekintančia duotimi, kurią atskleisti bei reflektuoti ir yra filosofijos tikslas. Teisingai gyventi reiškė iki galo išvystyti žmogaus prigimties, *zoon politikon*, pradus. Būtent todėl antikoje politika ir etika, kaip praktinės filosofijos dalys, buvo labai susijusios.

Giovanni Pico della Mirandola savo žmogaus sukūrimo mite šia klasikine žmogaus prigimties samprata atvirai suabejojo. Jo „Kalba apie žmogaus orumą“ puikiai iliustruoja atviros žmogaus prigimties sampratos atsiradimą (ir, kaip parodė vėlesni amžiai, stiprų įsitvirtinimą Vakarų intelektinėje tradicijoje): „neduodame tau, o Adomai, nei nustatytos vietos, nei būdingos išvaizdos, nei kokių nors ypatingų pareigų, kad vietą, išvaizdą ir pareigas turėtum pagal savo norą, savo valia ir savo sprendimu. Visų kitų būtybių prigimtis yra apibrėžta ir apribota pagal mūsų nurodytus dėsnius. Tau nėra jokių apribojimų: atiduodu tave į tavo paties rankas, kad pasirinktum savo prigimtį pagal savo valią [...]. Galėsi nusileisti iki žemiausių, neprotingų būtybių ir savo dvasios valia galėsi pakilti iki aukščiausių, dieviškų būtybių“ (Mirandola 1984: 124). Atvira žmogaus

prigimties samprata neigia išankstinių žmogiškumo parametru egzistavimą. Žmogaus prigimtis turi būti sukurta, o ne atskleista ir apmąstyta. Ši samprata puikiai suderinama tiek su psichologinėmis žmogaus, tiek su socialinės tikrovės konstravimo galimybėmis, kurios vėliau tapo pamatinėmis socialinių mokslų prielaidomis.

Niccolò Machiavelli'o idėjos originaliai įkūnija patį lūžio momentą politinės filosofijos tradicijoje. Nemažai tyrinėtojų būtent jį laiko tuo mąstytoju, kuris atskyrė politiką nuo moralės ir taip politikos sričiai suteikė autonomiją. Visgi atrodo, jog tai labiau Thomas'o Hobbeso, o ne šio Renesanso mąstytojo nuopelnas. Kaip pažymi Quentin Skinneris savo knygoje *Moderniosios politinės minties pamatai*, Machiavelli'o valdovui keliami tikslai niekuo nesiskiria nuo tų, kuriuos formulavo jo amžininkai. Valdovas turi išsaugoti valstybę, įgyti garbę bei šlovę. Machiavelli'o originalumas slypi jo pasiūlytuose metoduose, kaip tuos tikslus pasiekti (Skinner 1994: 134). Jis atskyrė politiką ne apskritai nuo moralės, bet nuo krikščioniškosios moralės. Antikinė moralės samprata (ypač romėniškoji), pabrėžianti tokių dorybių kaip drąsa, narsumas, atkaklumas svarbą, Machiavelli'o nuomone, daug labiau tinka politikai ir valstybės valdymui. Tikras valdovas turi būti kartais geras, kartais blogas, pusiau žvėris, pusiau žmogus, tai liūtas, tai lapė – nelygu, koks reikalas (Machiavelli 1992: 66). Krikščioniškoji moralė, skatinanti į blogį atsakyti gėriu, politikos reikaluose netinka – ja remdamiesi valdovai gali pasmerkti pražūčiai savo valstybes.

Atrodo, jog Machiavelli, balansuodamas ant tradicijų lūžio ribos, savo teorijoje naudoja klasikinės politikos sampratos

idėjomis, nors kai kurios jo išvalgos yra akivaizdžiai modernios ir su klasikine politine filosofija visiškai nesuderinamos. Jo pozicija, kad politikos neįmanoma išsprauti iš anksto apibrėžtus koncepcinius rėmus (krikščioniškoji moralė) labai primena Aristotelio išvalgą, jog valdovui būtinas *phronesis*, supratingumas – savybė, leidžianti jam priimti teisingus sprendimus įvairiausiomis aplinkybėmis, kurių neįmanoma iš anksto numatyti ir kodifikuoti. Tačiau Machiavelli'o teorijoje aiškiai pastebimos modernios valdžios ir apskritai politikos konstruojamumo, formavimo idėjos (kaip, beje, modernus ir pats *Valdovo* knygos tikslas). Skinnerio teigimu, Machiavelli „kartais kalba grynai techniškai apie akivaizdžiai moralinę reiškmę turinčius dalykus“ (Skinner 1994: 137). Nors *Valdove* gausu klasikinės politinės filosofijos dvasios, savo esme šis kūrinys jau išreiškia modernias politines nuostatas. Net ir kalbėdamas apie antikines politikos dorybes, *virtu*, Machiavelli labiau pabrėžia geros valdovo reputacijos reikšmę, sėkmingą jo apsimetimą turint reikiamas dorybes nei realaus dorybių turėjimo svarbą.

Tai, kuo dažnai kaltinamas Machiavelli – politikos ir moralės atskyrimu, labiau būtų galima priskirti Hobbesui. *Leviatane* jis galutinai išskleidė ir susistemino naujas žmogaus prigimties, valdžios ir valstybės genezės bei tikslo idėjas. Valstybę Hobbesas laikė dirbtiniu, nenatūraliu dariniu, kurį įsteigia individai, siekdami patenkinti savo egoistinius tikslus. Esmine žmogaus prigimties savybe tampa troškimas išlikti (Hobbes 1999: 179). Aristoteliškojo žmogaus politiškumo Hobbeso teorijoje jau nerasime, čia paradoksaliai asocialumas ir

savanaudiškumas tampa pagrindine žmones vienijančia savybe.

Hobbeso teorijoje politika ima vis labiau panašėti į mechaniką: Leviatano, kaip dirbtinio kūno, metaforą mąstytojas parinko labai tiksliai. Konstravimo aktas vyksta dviem kryptimis: individai sukuria valstybę, o valstybė ima formuoti pačius individus, jėga (ar jos baime) švelnindama ar koreguodama asocialius ir egoistinius žmogaus polinkius. Moralė visuomeniniame gyvenime yra naudinga, tačiau tik tiek, kiek padeda pakreipti individų charakterio formavimą valstybei naudinga linkme (tokiu būdu savaiminę moralės vertę pakeičia instrumentinė). Visiškai pagrįstai tvirtinama, kad Hobbeso „sistema buvo pirmas nuoširdus mėginimas traktuoti politinę filosofiją kaip mokslinio pažinimo mechanistinės visumos dalį“ (Sabine, Thorson 2008: 91).

Trumpai apibendrinant galima pasakyti, kad moderniojoje politikos sampratoje pirmiausia radikalčiai pasikeitė žmogaus prigimties supratimas. Iki tol vyravusią uždarą žmogaus prigimties sampratą pakeitė atvira, todėl atsivėrė daugybė galimybių kalbėti apie tam tikrą žmogaus konstravimą. Remiantis Arendt perspektyva, politiškumas moderniojoje politikos sampratoje iš žmogaus prigimties apibrėžimo apskritai dingo. Pasikeitė net socialumo supratimas: socialiniai žmogaus polinkiai iš įgimtų tapo dirbtiniais, „išmoktais“, supratęs, kad tarp kitų žmonių galima lengviau patenkinti savo individualius, egoistinius tikslus. Svarbiausia žmogaus prigimties savybe imamas laikyti ne politiškumas ir protingumas, o troškimas išlikti.

Žmogaus apibrėžimo korekcijos neišvengiamai lėmė ir valstybės, jos genezės

bei tikslo apibrėžimo pokyčius. Jei socialumas nebėra natūrali žmogaus savybė, valstybės genezė iš principo negali būti aiškinama natūralistiškai. Valstybė – dirbtinis darinys, kurį žmonės sukuria sutartimi. Ja individai apriboja savo ir kitų laukinę laisvę, bet gauna daugiau saugumo ir gali ramiau siekti savo tikslų. Jei Aristoteliui svarbiausias valstybės tikslas buvo geras gyvenimas, tai nuo Hobbeso svarbiausiu valstybės tikslu tampa tiesiog išgyvenimas. Čia verta trumpai prisiminti Arendt privačiosios ir politinės sferų skyrimą. Išlikimo klausimai, kuriuos sprendžiant neįmanoma išvengti valdymo ir pavaldumo, antikoje buvo palikti privačiąjai sferai. Politinė sfera galima tiek, kiek šiuos klausimus įmanoma peržengti. Pagal klasikinę politikos sampratą hobsiškas valstybės sukūrimo modelis būtų laikomas daugių daugiausia socialiniu, bet ne politiniu.

Jei valstybė moderniojoje politikos sampratoje tampa dirbtiniu dariniu, tuomet klausimas apie politikos ir moralės ryšį ima netekti turėtos prasmės. Dirbtiniam kūnui moralės klausimai neturi ir negali rūpėti. Moraliinius vertinimus politikoje turi pakeisti efektyvumo ir naudingumo matai. Taigi, politikos mokslo, galutinai susiformavusio tik XIX amžiuje ir atvirai suabejojusio politinės filosofijos nauda bei prasme, pamatus paklojo ir modernioji politinė filosofija, kuri iškėlė žmogaus ir politikos konstruojamumo, egoistinės ir asocialios žmogaus prigimties bei politikos bevertybiškumo idėjas. Į scientizmą orientuotos filosofijos kryptys vėliau radikalizavo daugelį šių mąstytojų idėjų. Jos galiausiai buvo perkeltos ir į naujuosius socialinius mokslus.

Mokslo revoliucija ir Apšvieta

XVII amžiaus mokslo revoliucija, sietina su Galileo Galilei ir Isaaco Newtono atradimais, bei optimizmas, atsiradęs dėl sparčios gamtos mokslų pažangos, padėjo pamatus Apšvietos amžiui. Sėkminga tikslųjų mokslų raida ir stulbinami jų pasiekimai tiesiog savaime piršo mintį, jog žmogaus ir visuomenės mokslai turėtų perimti tuos principus, kurie garantavo tikslųjų mokslų sėkmę.

Mokslo revoliucija pakeitė tradicinį gamtos ir apskritai tikrovės suvokimą. Gamtą imta suprasti kaip mechaninę priežasčių ir pasekmių sistemą, kurią valdo dėsniai ir neregimos jėgos. Ši sistema nėra tiesiogiai duota penkioms žmogaus juslėms, todėl vienas pagrindinių naujojo mokslo tikslų ir buvo siekis peržengiant „regimybę“ nustatyti ją formuojančią „tikrovę“. „XVII amžiuje pasaulį buvo įprasta prilyginti laikrodžiui, kurio ciferblatą tiesiogiai suvokia penkios juslės, bet tikrąjį veikimą valdo spyruoklės ir ratukai, dangtelio paslėpti nuo mūsų akių. Mokslas ir esąs būdas, pasitelkiant matematiką, kilstelėti tą laikrodžio dangtelį“ (Hollis, Smith 1998: 58).

Toks vaizdinys buvo radikalus atsiribojimas nuo ankstesnių įvaizdžių, glaudžiai susijusių su gamtos tikslingumu ir bandymu atrasti visumos paskirtį. XVII amžiaus mokslas jau galėjo nustatyti įvairias pasaulio dalių priežastis ir funkcijas, o pasaulio visumos prasmės ar tikslo klausimai buvo pamažu stumiami į periferiją. Nors pats laikrodžio įvaizdis leido numanyti esant tiek „didįjį gamtos laikrodininką“, tiek ir tam tikrus tikslus, keliamus tam „laikrodžiui“ (net ir paprastas laikrodis kuriamas turint

konkretų tikslą – rodyti laiką), tikslingumo bei pirmųjų priešasčių klausimai ėmė netekti turėtos reikšmės. Nors ir ne iš karto, tiksluosiuose moksluose priežastingumas ir prasmingumas atsiskyrė.

Naujojo mokslo (kurio geriausias pavyzdys tuo metu buvo fizika) galutinis gamtos vaizdinys – „mechaninė, negyva, tikslo neturinti jėgų sistema – jėgų, veikiančių materiją neišvengiamų priežastingumo dėsnų reguliuojamais būdais“ (Hollis, Smith 1998: 59). Tokios gamtos metodiškas tyrimas leido pasiekti stulbinamų rezultatų, todėl nenuostabu, jog Apšvietos mąstytojai pasiūlė gamtos mokslų metodus ir principus taikyti tyrinėjant žmogų. Kai XVIII a. pabaigoje pradėjo formotis socialiniai mokslai, šiomis Apšvietos idėjomis buvo drąsiai pasinaudota.

Mokslo revoliucija padėjo pakeisti ne tik iki tol vyravusį pasaulėvaizdį. Stebindami naujais laimėjimais tikslieji mokslai neišvengiamai diskreditavo ligotinę mokslų, jų hierarchijos bei subordinacijos sampratą. O ji nuo Aristotelio laikų nebuvo itin pasikeitusi. Dėl naujų gamtos mokslų rezultatų autoritetą paradusi Aristotelio fizika buvo glaudžiai susijusi su jo metafizika, todėl daug atsargiau ir kritiškiau pradėta žvelgti apskritai į abstrakčius, patyrimą peržengiančius filosofinius samprotavimus. Tokie tradiciniai mokslo tikslai kaip būties ir pasaulio pažinimas, jų pradų atskleidimas ėmė netekti turėtos reikšmės. Franciso Bacono lakoniškai suformuluota frazė „Žinojimas – tai galia“ aiškiai nurodė naują kryptį mokslinio žinojimo tikslų sampratos raidoje. Vis dėlto, kaip pažymi Nekrašas, Bacono pasiūlyta žinojimo praktinio panaudojimo ir tikrovės formavimo idėja nebuvo nauja.

Šia idėja jau anksčiau rėmėsi alchemija ir magija (Nekrašas 2006: 98).

Mokslinio žinojimo tikslų pasikeitimas (vidinę, savaiminę žinojimo vertę išstūmė instrumentinis naudos principas) susijęs su pasikeitusiu požiūriu, kas laikytina tikrais mokslinio pažinimo objektais. Nuo bendrų filosofinių (todėl ir dažniausiai iki galo neišsprendžiamų) problemų dėmesys nukreipiamas į kur kas siauresnius, konkretesnius, tačiau kartu paprastesnius ir išsprendžiamus klausimus. Šį pokytį puikiai iliustruoja chrestomatine tapusi Galilei frazė: „Aš labiau linkęs rasti vieną tiesą, kad ir nežymiuose dalykuose, nei ilgai ginčytis didingiausiais klausimais, nepasiekiant jokios tiesos“ (Galilei 1890 cit. iš Nekrašas 2006: 99). Tokie pokyčiai vėliau turėjo tiesioginės įtakos pozityvizmo susiformavimui, problemų išsprendžiamumą laikančiam esminiu mokslininko kriterijumi.

Naujas požiūris į mokslo tikslus vertė koreguoti ir mokslo metodą. Abstrakčius samprotavimus ėmė keisti stebėjimai ir eksperimentai, o gauti duomenys imti aprašyti ne kokybine (aristoteliškąja), o kiekybine kalba. Tikslųjų mokslų pasiekimai liudijo naujojo metodo naudai ir, kaip jau minėta, tiesiog savaime piršo mintį, jog nuo vieno universalaus (filosofijos) metodo galima pereiti prie kito universalaus – gamtamokslinio – metodo.

Pirmųjų bandymų filosofijai pritaikyti tikslųjų mokslų metodus nereikėjo ilgai laukti. Racionalizmas siekė filosofinius apmąstymus, teiginių pagrindimą bei įrodymą priartinti prie matematikos. Empiristai filosofiją bandė pagrįsti ne matematika, o gamtos mokslu, todėl jiems didesnis autoritetas buvo ne Euklidas, o Newtonas.

Penkiais pojūčiais nesuvokiamų reiškinių tyrimai, empiriškai nepatikrinamų principų ar daiktų esmės analizė imama traktuoti kaip su mokslu mažai ką bendra turinti veikla. Empiristų požiūriu, filosofai apie gamtos reiškinius negali pasakyti nieko daugiau nei fizikai. Tačiau fizika netiria žmogaus prigimties, moralės bei vertybių, ir ši sritis gali būti palikta filosofijai. Tačiau, bent jau Hume'o požiūriu, net ir joje būtina remtis patyrimu bei taikyti kitus gamtos mokslo principus. Šios empirizmo nuostatos padėjo pamatus pozityvizmui, siekiančiam filosofiją paversti mokslu.

Jamesas Farras politikos mokslo formavimosi pradžią sieja su škotų Apšvietos lakotarpiu. Jo nuomone, Davidą Hume'ą, Adamą Smithą ir Adamą Fergusoną jau galima aiškiai išskirti kaip pirmuosius politikos mokslo kūrėjus, kurie siekė niutoniškus metodus perkelti į naują socialinį mokslą. Iki jų niekas atvirai nebuvo pareiškęs, jog politikos mokslas gali ir turi savarankiškai egzistuoti. Šie mąstytojai perėmė ir pakoregavo daugelį Johno Locke'o idėjų, padariusių stiprią įtaką visam Apšvietos amžiui. Farras teigimu, „aiškiai artikuliuota „politikos mokslo“ koncepcija atsiskyrė nuo „moralės mokslų“ škotų Apšvietoje aštuonioliktojo amžiuje. Ji buvo suformuota siekiant tuo pačiu metu įtvirtinti niutonišką politikos tyrimo metodą ir nuosaikumo politiką, o jų tikslas apėmė „entuziazmo“ ir kitų politinės teorijos bei praktikos ekscesų kritiką“ (Farr 1988: 52). Entuziazmo sąvoka minėtų mąstytojų gyvenamuoju laikotarpiu reiškė dievišką žmogaus įkvėpimą ar sektantišką apsidėmą, būseną, kai žmogus yra įsitikinęs, jog kalba ir veikia Dievo vardu, neabejodamas ir neleidamas kitiems abe-

joti savo teisumu. Šis žodis, priešingai nei dabar, turėjo akivaizdžiai neigiamą prasmę. Apšvietos mąstytojai entuziazmą laikė tokiu pat visuomenei kenksmingu dalyku kaip prietarai ir stereotipai, kuriuos demaskuoti ir pašalinti buvo vienas svarbiausių švietėjų tikslų.

Tikėta, kad naujas politikos mokslas turėtų sunaikinti giliai įsišaknijusius socialinius prietarus ir minėtąjį entuziazmą arba polinkį socialinius reiškinius ir politinę veiklą grįsti ir aiškinti Apvaizdos įsikišimu. Žinoma, politikos mokslo terminas tuo metu turėjo kur kas platesnę reikšmę nei dabar ir, tikriausiai, buvo vartojamas kaip socialinio mokslo atitinkmu. Nepaisant to, škotų Apšvietos mąstytojai pradėjo naują socialinio pasaulio tyrimo etapą: „Nei Baconas, nei Hobbesas, nei Locke'as nekėlė sau tikslo sukurti to, ką galėtų pavadinti politikos mokslu“ (Farr 1988: 53). Taigi, škotų Apšvietos atstovai užsibrėžė apie socialinį pasaulį ir konkrečiai apie politiką pasakyti kažką visiškai naujo, kas būtų tikrai patikima ir moksliška. Šiuolaikiniame politikos moksle šis pažadas tebėra gyvas. Jis, beje, kartu yra tai, kas politikos mokslą nuo pat jo atsiradimo pradžios skyrė nuo politinės filosofijos.

Apšvietos amžiuje vyravo įsitikinimas, jog mokslinės pažangos kelias neatskiriamas nuo dorovinės pažangos kelio. M. de Condorcet tvirtai tikėjo, jog etika yra pagrindžiama racionaliais argumentais: jei racionalumas ir etiškumas sutampa, tuomet neatskiriami ir mokslas bei dorovė. M. Holiso teigimu, netgi tokias skirtingas Millio utilitarizmo ir Kanto dorovės koncepcijas sieja bendras įsitikinimas, jog „yra tam tikras ryšys tarp proto, laisvės ir moralės –

ryšys, kurį daugmaž nusako vadinamasis liberalizmas“ (Hollis 2000: 265). Nesunku pastebėti, jog toks požiūris pagreitino tikslųjų mokslų metodo perkėlimą tiek į filosofiją, tiek į besiformuojantį politikos mokslą. Apšvietos pradžioje dar nebuvo žinoma, jog idėjos apie proto ir moralės vienovę prieštarauja naujam – mechaniniam – tikrovės supratimui bei nuostatai, kad mokslas galiausiai turi atsakyti tikslų ir prasmės tyrimo. Turėjo praeiti daug metų, kad šis prieštaravimas būtų aiškiai suvoktas ir pašalintas.

Kad mokslinė ir dorovinė pažanga nėra susijusios, pastebėjo tik loginis pozityvizmas (faktų ir vertybių priešprieša etikos pagrindus iš esmės iškelia už racionalumo ribų). Šios mokslo ir dorovės sąjungos išardymas tiek vėlesniam pozityvizmui, tiek besiformuojančiam politikos mokslui buvo be galo svarbus. Jei mūsų pasaulis turėtų tam tikrus moralinius pamatus (tuo tvirtai tikėjo ligtolinė filosofija ir ja besiremianti teologija), mokslas būtų „ne tik daiktų priežasčių, bet ir jų prasmės, tikslo bei paskirties tyrimas“ (Ten pat, p. 248). Jau XVIII a. pabaigoje ši tradicinė vienybė ėmė pamažu nykti, nors visuotinės pažangos idėja liko (o daugelyje gyvenimo sričių išliko gyvybinga iki šiol).

Pozityvizmo poveikis politinei filosofijai ir politikos mokslo formavimuisi

Pozityvizmas, kaip specifinė mąstymo kryptis, paveldėjo svarbiausius Apšvietos bruožus ir pažangos idealus, todėl pozityvizmą (ypač klasikinį) galima traktuoti kaip nuoseklią Apšvietos projekto tąsą ar

tiksliu – vieną iš projekto versijų (Nekrašas 2010: 56). Pozityvizmo sąvoka tiek filosofijoje, tiek socialiniuose moksluose neretai aiškinama ir suvokiama gana skirtingai. Šiame darbe terminas „pozityvizmas“ bus vartojamas plačiaja prasme. Evaldas Nekrašas savo knygoje *Pozityvus protas* išskyrė septynis pamatinius pozityvistinės filosofijos principus:

„Pirmiausia – šiai filosofijai būdinga radikalai antimetafizinė nuostata. Antra, ji siekia sukurti mokslinę filosofiją. Trečia, jai būdingas požiūris į mokslinį žinojimą kaip vienintelį tikrą ir patikimą žinojimą. Ketvirta, įsitikinimas, kad vienintelės tikros, t.y. mokslinės, žinios remiasi patyrimu – stebėjimu ir eksperimentu. Penkta, mokslinio žinojimo, ypač gamtamokslinio ir socialinio žinojimo, vienovės nuostata. Šešta, griežta faktų ir vertybių atskyra, iš kurios plaukia mokslinio žinojimo vertybinio neutralumo tezė. Ir septinta, įsitikinimas, kad mokslinis žinojimas, pats vertybiškai neutralus, yra pamatinis socialinės pažangos veiksnys“ (Nekrašas 2010: 15).

Klasikinio pozityvizmo atstovai neslėpė savo simpatijų tikslųjų mokslų naudojamiems metodams. Kadangi gamtos mokslai visada siekia užimti neutralaus ir beasmenio stebėjimo poziciją, tikrasis pažinimas, anot pozityvistų, be tokio stebėjimo yra neįmanomas. Pozityvistai siekė įtvirtinti nuostatą, jog politikoje taip pat „veikia objektyvūs nuo laiko nepriklausomi dėsniai ir kad [juos tiriant – M. S.] būtina griežtai atsiriboti nuo normatyvinių samprotavimų“ (Hollis, Smith 1998: 57). Laikantis šios pozicijos klasikinė politinė filosofija pasirodo akivaizdžiai stokojanti mokslininkams. Kyla poreikis politikos reiškinius paaiškinti ir prognozuoti pasitelkiant naujus, pozityvius metodus ir jų pagrindu sukurti naują politikos mokslą.

Vienas žymiausių pozityvizmo pradininkų – Auguste’as Comte’as – sukūrė mokslų hierarchijos modelį, pagal kurį socialinis mokslas turėtų naudoti visus gamtos mokslo metodus: stebėjimą, eksperimentą, klasifikaciją, lyginimą. Vienintelis specifinis ir būdingas tik socialiniam mokslui – istorinis metodas. Visus šiuos metodus naudojant kartu gauti rezultatai turėtų būti maksimaliai patikimi. Apie savarankišką politikos mokslą Comte’as nekalbėjo, jo įsitikinimu, visuomenę reikia tirti ne fragmentiškai, o atsižvelgiant į socialinių reiškinių visumą. Būtent tam yra sociologija – svarbiausia ir sudėtingiausia mokslų hierarchijos dalis. Tiesa, jai įvardyti Comte’as kurį laiką vartojo taip pat ir politikos mokslo terminą (žr. Nekrašas 2010: 77), nors tą mokslą visada suvokė kaip bendrą mokslą apie visuomenę. Comte’o pažiūros neabejotinai darė įtaką besiformuojančiam savarankiškam, su sociologija nebetapatinamam, politikos mokslui, kuris perėmė daugybę pozityvizmo nuostatų.

Comte’as buvo įsitikinęs, jog pozityviosios filosofijos įsigalėjimas, atsisakymas spręsti metafizinius klausimus duotų impulsą socialinio mokslo pažangai, kuri garantuotų ir socialinio gyvenimo pažangą. Comte’o trijų pakopų dėsnis skelbia:

Kiekviena iš mūsų pagrindinių sąvokų – kiekviena žinijos dalis – nuosekliai pereina tris teorines pakopas: teologinę, arba fikcinę, metafizinę, arba abstrakčią, ir mokslinę, arba pozityvią. Kitaip tariant, žmogaus protas savo raidoje iš prigimties naudoja tris filosofavimo metodus, kurie yra iš esmės skirtingi ir netgi radikaliai priešingi: būtent teologinį, metafizinį arba pozityvų (Comte 1975: 71).

Nesunku numatyti, jog politinė filosofija geriausiu atveju atsiduria vidurinėje, pozi-

tyvią pakopą parengiančioje metafizinėje stadijoje. Naujas politikos mokslas – tai „išaugta“ politinė filosofija, abstrakčius samprotavimus apie politikos, valstybės, visuomenės ir ją sudarančių individų prigimtį ir santykius pakeičianti griežtu moksliniu tyrimu. Nors Comte’as teigė, kad kiekviena pakopa yra reikšminga, nes paruošia dirvą naujai, jis kartu tvirtino, jog nuoseklus perimamumo tarp jų nėra. Nauja pakopa ne tik turi atmesti senosios principus ir samprotavimo logiką, ji privalo radikaliai juos paneigti.

Trijų pakopų dėsnis numato, jog istoriškai žmogaus ar visos žmonijos protas kinta, vystosi. Iki pozityvizmo susiformavimo žmogaus protas laikytas nekintančia, stabilia žmogaus prigimties dalimi. Comte’as žmogaus protą ėmė tirti istoriškai: skirtingose epochose dominuoja skirtingos proto raidos fazės. Istorizmas, kuris aiškiai pastebimas ir politikos moksle, atrodo yra užkoduotas pirminėse pozityvizmo prielaidose. Beje, šis trijų pakopų dėsnis puikiai išreiškia progresyvistinę pozityvizmo orientaciją.

Pažangos idėja, kaip filosofų kūrinys, paradoksaliai diskreditavo visą ligtolinę filosofiją, nes, remiantis šia idėja, esantysis yra realiai ar potencialiai pranašesnis už buvusįjį, jį pranokęs. Būtent todėl politikos mokslas, pasiekęs pozityviąją pakopą, turi atsisakyti metafizinėje pakopoje įkalintos politinės filosofijos bandymų ieškoti absoliučių tiesų. Praktinė nauda – naujasis mokslinio žinojimo tikslas. Tačiau progresyvizmo apžavėtas Comte’as pernelyg supaprastino ir nuvertino teologinę ir metafizinę stadijas. Comte’o nuomone, senieji mokslai neatitiko moksliskumo reikalavimų, nes

negalėjo pasiekti iškeltų pozityvių tikslų. Tačiau, anot Nekrašo, „nei teologinės, nei metafizinės filosofijos iš esmės nedomino tie tikslai, kurių, pasak Comte'o, jos esą *nesugebėjo* pasiekti. Nei reiškinių numatymas, nei technologinis žinių panaudojimas nebuvo teologinės ir metafizinės filosofijos uždavinys“ (Nekrašas 2010: 83).

Comte'as pabrėžė, jog socialinis mokslas turi prisidėti prie žmonijos pažangos. Nors mąstytojas kalbėjo apie tam tikrus visuomenės raidos dėsnius, jis tvirtai palaikė aktyvios socialinės inžinerijos idėją: teisingi technokratų veiksmai turėtų paspartinti natūralią žmonijos tobulėjimo raidą. Nors politikos mokslas atmetė daug radikalių Comte'o idėjų apie demokratijos, kaip valdymo formos, netinkamumą ar socialistinės valstybės sanklodos pranašumą, socialinės inžinerijos galimybė ne tik kad išliko, bet ir sustiprėjo. Be to, politikos mokslas paveldėjo Comte'o suformuotą nuostatą, jog atradus tikrus visuomenės tvarkos ir raidos principus ginčai dėl jų bus tokie pat beprasmiški, kaip ginčai dėl pamatinių fizikos principų.

Politikos mokslo metodologijos kūrimui XIX amžiuje turbūt daugiausia jėgų skyrė Johnas Stuartas Millis. Aptardamas mokslų apie žmogų ir visuomenę metodus, anglų mąstytojas laikėsi pozicijos, jog tiek atskiri individai, tiek visuomenė paklūsta griežtai tvarkai, todėl juos galima tirti remiantis tuo pačiu metodu, kaip ir tiriant gamtą. Millis teigė: „jeigu mes visiškai pažintume žmogų ir žinotume visas jį veikiančias paskatas, mes galėtume taip pat patikimai numatyti jo elgesį, kaip galime nuspėti bet kokį fizikinį reiškinį“ (Mill 1916: 547). Tiesa, būdamas griežtas deterministas ir pabrėždamas, jog

visa žmogaus veikla (mąstymas, jausmai, elgesys) yra pavaldi nekintamiems dėsniams, Millis įsivėlė į didelius prieštaravimus, nes kartu besąlygiškai gynė ir žmogaus valios laisvę. Nenuoseklumo galimybę mąstytojas numatė, todėl tvirtindamas, kad jo deterministinės pažiūros neprieštarauja laisvės idėjai (nes, pasak Millio, mes nesijaučiame mažiau laisvi, kai žinome, jog mums artimas žmogus gali nuspėti mūsų elgesį tam tikrose situacijose), bandė įtarimus išsklaidyti: „Mes galime būti laisvi ir tuo pačiu metu kitas gali tobulai numatyti, ką mes darysime su savo laisve“ (Ten pat, p. 548).

Visuotinio sutarimo siekis dėl mokslo metodiškumo ir patikimumo buvo ta jėga, kuri Millį pastūmėjo metodo klausimu remtis tiksliaisiais mokslais. Filosofinės diskusijos ir klausimai, kurie dėl to ir filosofiniai, jog niekada iki galo neišsprendžiami, paskelbti filosofijos yda, o ne jos esmine savybe. Pozityvizmas užsimojo šį trūkumą ištaisyti. Jei bendras sutarimas ir problemų išsprendžiamumas Millio atveju yra vienos iš pagrindinių siekiamybių, tuomet nenuostabu, jog visos ligtolinės filosofijos pasiekimai neatrodė itin reikšmingi. Vėliau loginių pozityvistų pasakyta mintis, jog būtina tyrinėti tik išsprendžiamas bei prasmingas problemas ir klausimus, jau buvo užkoduota klasikiniame pozityvizme. Tik daug vėliau paaiškėjo, jog visuotinį sutarimą ne tik sunku, bet apskritai neįmanoma pasiekti ne tik filosofijoje, bet ir naujuose socialiniuose moksluose.

Pasiūlęs dedukcinį mokslo metodą pakeisti indukcinio, pastarąjį Millis laikė kur kas patikimesniu ir daugeliu atžvilgių pranašesniu. Tačiau pagrįsdamas indukcinio metodo pranašumą jis labiau rėmėsi

pragmatiniais, o ne loginiais argumentais. Pragmatiniai motyvai tapo dominuojančiais po mokslo revoliucijos. Iki tol jų reikšmė buvo nepalyginti mažesnė. Millis manė, kad, nesuformulavus visuotinai pripažįstamų mokslo principų ir tyrimo metodų, tiek politikos mokslas, tiek bendrai filosofija nedaug tebus verti ir, be jokios abejonės, negalės tapti patikimu socialinių permainų pagrindu. Nesunku suprasti, kodėl politinė filosofija tapo netinkama – ji iš principo negalėjo duoti tos naudos, kokios buvo tikimasi jau Millio laikais. Ar ją atnešė politikos mokslas – kitas klausimas, tačiau čia bent jau buvo galima turėti tam tikrų vilčių.

Klasikinėje filosofijoje politikos teorija ir praktika buvo sunkiai vienas nuo kito atsiejami dalykai. Tai neturėtų stebinti, nes graikai politinę teoriją buvo linę laikyti etikos tąsa. Tiek Platonas, tiek Aristotelis kalbėjo ne tik apie tai, kaip egzistuoja socialinis žmonių pasaulis, bet ir apie tai, kaip jis turėtų tinkamai funkcionuoti, kokių tikslų ir kokiomis priemonėmis privalėtų siekti valstybė. Šiuolaikinis politikos mokslininkas, Millio nuomone, turėtų apsiriboti kur kas kuklesniais tikslais: „Moksliškas stebėtojas ar mąstytojas nėra patarėjas praktinei veiklai. Jo darbas – tik nustatyti, kad tam tikri padariniai plaukia iš tam tikrų priežasčių ir kad tam tikriems tikslams pasiekti yra efektyviausias tam tikros priemonės“ (Mill 1916: 620). Kokios pasekmės politikams „reikalingos“ ar kokia yra efektyviausių priemonių vertė, politikos mokslui neturėtų rūpėti. Politikos mokslininkai turi užsiimti vertybiškai neangažuotu (Millis ypač pabrėžė normatyvinių ir faktinių teiginių atskyrimo svarbą) socialinių dėsnių, ryšių ir principų nustatymu.

Tačiau tai nereiškė, kad pats mokslas negali padėti siekti tam tikrų tikslų. Millio požiūris į socialinio mokslo tikslingumą buvo toks pat, kaip ir Comte'o. Anglų mąstytojas buvo tvirtai įsitikinęs, jog mokslo žiniomis galima ir reikia remtis siekiant konkrečių socialinių tikslų ir permainų. Jo nuomone, naujasis socialinio mokslo metodas padės atrasti socialinės tvarkos ir socialinės pažangos dėsnius. Tai pasiekus „mums vėliau pasisektų ne tik numatyti tolimą žmonijos ateitį, bet ir nustatyti, kokios dirbtinės priemonės gali būti panaudotos, kad natūrali pažanga būtų pagreitinta tiek, kiek tai būtų naudinga“ (Ten pat, p. 606). Nors socialinių tikslų klausimu šių mąstytojų nuomonės labai išsiskyrė.

Millis pabrėžė, jog žmonės visuomenėje turi tik tas savybes, kurios yra kilusios iš individualios jų prigimties. Visuomenė nėra daugiau nei elementari individų suma, todėl pirmiausia reikia tinkamai ištirti ją sudarančius elementus, o tuomet, vadovaujantis tais pačiais metodais, tirti visumą. Šios Millio nuostatos leidžia jį vadinti metodologiniu individualistu. Comte'as, priešingai, pabrėžė visuomenės unikalumą ir neredukuojamumą į ją sudarančius individus. Comte'as teigė, jog visuomenei tirti netinka metodai, naudojami nagrinėjant ją sudarančias dalis.

Comte'o ir Millio nesutarimai šiuo klausimu žymi metodologinio individualizmo ir metodologinio holizmo ginčo pradžią. Šis ginčas politikos moksle tęsiasi iki šių dienų. Metodologiniai individualistai, svarbiausia savo užduotimi laikydami politinių reiškinių aiškinimą, yra linę daug griežčiau atriboti politikos mokslą nuo politinės filosofijos, o metodologiniai

holistai didesnę reikšmę teikia ne aiškini-mui, bet supratimui, ir tokių griežtų ribų tarp politikos mokslo ir politinės filosofijos nėra linkę brėžti. Pozityvizmas davė stiprų, nors ir nevienakryptį, impulsą susiformuoti ir plėtotis politikos mokslui, tuo pat metu paplaudamas politinės filosofijos „legitimu-mo“ pamatus. Politikos mokslas perėmė, adaptavo ir toliau plėtojo daug pamatinių pozityvizmo nuostatų ir metodologinių visuomenės tyrimo principų. Nekrašo teigi-mu, „[s]varbiausias, tiesioginis pozityvizmo tikslas buvo tapti mokslinio tyrimo vadovu“ (Nekrašas 2010: 343). Politikos moksle ši tikslą pozityvizmui pasiekti pavyko.

Išvados

Bandyamas išryškinti svarbiausias politikos mokslo atsiradimo prielaidas atvedė prie politinės filosofijos tradicijos lūžio momen-to, po kurio politinėje filosofijoje atsirado ir buvo toliau plėtojama daugybė būsimajam politikos mokslui būtinų idėjų apie žmogų, valstybę ir politikos prigimtį. Be jokios abejonės, didžiausią įtaką politikos mokslo radimuisi padarė pozityvizmas, tačiau vargu ar pozityvistų bandymai perkelti tikslųjų mokslų principus į politikos tyrinėjimus būtų buvę tokie sėkmingi be vaisingų

Machiavelli'o ar Hobbeso pastangų politiką paversti tam tikra technika.

Mokslo revoliucija pakeitė iki jos vyra-vusį tradicinį teleologinį gamtos ir apskritai tikrovės supratimą. Sparti tikslųjų mokslų raida skatino mokslininkų dėmesį telkti ne į reiškinį prasmę, o į jų priežastingumą. Apšvietos projektas sėkmę tiksliesiems mokslams užtikrinusius gamtos tyrimo metodus pasiūlė perkelti į žmogiškųjų santykių sritį.

Taigi, kai pozityvistai ėmė kalbėti apie būtinybę pakeisti žmonių ir jų santykių tyrimo kryptį, intelektualiams pokyčiams jau buvo visiškai pasirengta. Paradoksalu, tačiau politinės filosofijos nuosmukį ir nau-jo socialinio mokslo, perėmusio politinės filosofijos objektą, atsiradimą lėmė pati mo-dernioji filosofija. Tiesa, politikos mokslas formavosi ilgiau ir atsirado vėliau nei kiti pozityvūs socialiniai mokslai – ekonomika ar sociologija. Antikos laikus siekianti po-litinio mąstymo tradicija pristabdė naujos disciplinos įsitvirtinimą. Be to, galutinio įsitvirtinimo ir politinės filosofijos atmetimo taip ir nepavyko pasiekti. Bandymai nubrėž-ti aiškesnes politikos mokslo ir politinės filosofijos santykių ribas nesiliauja iki šių dienų. Tačiau tai jau kito straipsnio tema.

LITERATŪRA

Arendt, H. 1995. *Tarp praeities ir ateities*. Vil-nius: Aidai.
Arendt, H. 2005. *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai.
Aristotelis. 1997. *Politika*. Vilnius: Pradai.
Beneton, Ph. 2010. *Politikos mokslo įvadas*. Vilnius: Mintis.
Comte, A. 1975. Course of the positive Phi-losophy, in *Auguste Comte and Positivism. The Essential Writings*, ed. G. Lenzer. New York: Harper Torchbooks.

Farr, J. 1988. Political Science and the Enlighten-ment of Enthusiasm, *The American Political Science Review* 82 (1): 51–69.
Hobbes, Th. 1999. *Leviatanas*. Vilnius: Pradai.
Hollis, M.; Smith, S. 1998. *Tarptautiniai santy-kiai: aiškinimas ir supratimas*. Vilnius: Tyto alba.
Hollis, M. 2000. *Socialinių mokslų filosofija*. Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla.
Jokubaitis, A. 2008. *Politika be vertybių*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Makiavelis, N. 1992. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.

Mill, J. S. 1916. *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation*. London: Longmans, Green and Co.

Mirandola, Dž. 1984. Kalba apie žmogaus orumą, in *Filosofijos istorijos chrestomatija: Renesansas*, red. B. Genzelis. Vilnius: Mintis, 122–144.

Nekrašas, E. 2006. Filosofija ir XVII a. mokslo revoliucija, *Problemos* 70: 96–105.

Nekrašas, E. 2010. *Pozityvus protas: jo raida ir įtaka modernybei ir postmodernybei*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Skinner, Q. 1994. *The Foundations of Modern Political Thought*. Vol. 1: *The Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sabine, G. H.; Thorson, Th. L. 2008. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Margi raštai.

PHILOSOPHICAL PRESUPPOSITIONS OF THE EMERGENCE OF POLITICAL SCIENCE

Mindaugas Stoškus

S u m m a r y

The paper deals with the main presuppositions of the emergence of political science. The aim is to show that the rupture in the history of political philosophy in the Renaissance, the refusal of the classical political thought about human nature as *zoon politikon* and about purpose of state, and the birth of modern political ideas about politics as mechanics, was *conditio sine qua non* for the emergence of the new political science. Main philosophers who initiated this

rupture were N. Machiavelli and Th. Hobbes. The 17th century scientific revolution and Enlightenment helped to bring the methods of natural sciences into philosophy. All those ideas were fused together in Positivism which played a pivotal role in the emergence of Political science.

Keywords: Renaissance, Enlightenment, positivism, Mill, Comte.

Įteikta: 2010-12-01